

TUVALARIN ESKİ GELENEKLERİ (II)*

MONGUŞ B. KENİN-LOPSAN

Çadıra Giren Kişileri Ağırlama Gelenekleri

Çadır, Çadırla İlgili Eski Gelenekler

Çadır, Yedi Han'a (Yedigir) benzer diye eskilerin sözü var. Çünkü yılın dört mevsiminde Tuva çadırı aynı yerde durmaz, bir konaktan diğerine göçüp durur. Göğün derinliğinde Yedigir de aynı yerde durmaz: Bazen bütünüyle görünür, bazen hiç görünmez, bu yüzden göçtüğüne inanılır. Meşhur avcı ve masalcı Sat Sotpa'nın sözüyle; Yedigir göğün genişliğinde göçüp dururken, çadır yeryüzü genişliğinde oradan oraya göçüp durur.

Yedinci yüzyılın Çin şairi Bo Tszuyun "Ak-Kök Çadır" adlı şiiri yazmış. Onu kısaca okuyalım:

*Kurulan çadırı fırtına yerden koparamaz
Sağanak yağmur içine düşmez
Yuvarlak kurulan çadırdaki köşeler yok
Yatağının üzerinde uyuyunca sicağı çok*

Çadırın tarihi uzun ve eski. On üçüncü yüzyılda Çince yazılan "Hey-da Şil-yue" veya "Kara Tatarlar Hakkında" adlı tarihî vesikada "Aldın Maygın" büyük çadır anlamına gelmektedir. İçine yüzlerce kişinin girebileceği bu çadırı, kutlamalarda kullanılmak üzere han yaptırmıştır. Çadırın direkleri altınla kaplanmıştı. Bu yüzden "Altın Orda" veya "Altın Maygın" olarak adlandırılmıştır. Bu sebepten Tuva kahramanlık hikâyelerinde Karaatı Han'ın Altın çadırı vardır.

Çadırın neden yapılacağı, nasıl yapılacağı, hangi eşyalara ihtiyaç duyulacağı farklı farklı konular. Biz burada çadırla ilgili eski gelenekleri özetleyelim:

I. Çadıra Girme Gelenekleri

İyi gelenek iyiye götürür, kötü gelenek kötüye götürür (Atasözü)

* Bu aktarmanın birinci bölümü *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisinin* 5. sayısında (Bahar-1998) yayımlanmıştır. (Dr. E. Arıkoğlu)

Atalarımız çadırı eski yurttan göçürüp yeni yurda yerleşinceye kadar yapılması gereken gelenekleri çocuklarına anlatmıştır. Yayla yaylanıp güzlekçe göçüldüğünü farz edelim: Çadırın ağzı güney veya doğuya doğru gelecek şekilde kurulur. Çadırın kuruluş şekli, eşyaların konulacağı yerler on iki yılın adlarına uygundur. On iki yılın adları; fare, inek, par, tavşan, ejder, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek, domuz şeklindedir. Bu on iki yıl saatin on iki sayısına benzer. Çadırın kapısından güneşe doğru yönelerek gidildiğinde aile reisinin oturduğu yere kadar olan yere yani, at, koyun, maymun, tavuk, köpek, domuz yıllarına denk düşen bölüme, çadırın arka bölümü denir. Aile reisinin oturduğu yerden kapıya kadar olan yere yani, fare, inek, par, tavşan, ejder, yılan yıllarına denk düşen bölümüne çadırın ön bölümü denir.

Çadırın yeri yuvarlak ve on iki yılın veya saatin şekli ile benzerdir.

Çadıra girecek kişi, çadır kapısını doğru tarafından sol kolu ile açarak, sol ayağı ile geçip girer. Başka türlü girilmez. Girilirse ruh şeytana kaptırılır denir. Çadırın sahipleri, çoluk çocuk ve diğer kişiler bu geleneği mutlaka düşünür ve bu şekilde hareket eder.

Çadıra ansızın veya telâşla girilmez. Çadır yanına gelen insan neşeyle seslenir, ayakkabılarının çamur veya karlarını çubukla temizler, ondan sonra çadıra girer. Çadıra giren kişi selâmlaşır, merhabalaşır ve oturur. Çadıra giren insan ayakta durursa “ağaç pantolonlu” diye adı çıkar.

Saygıdeğer veya yaşça büyük bir kişi gelirse gençlerden biri çadır kapısını açar. Gelen insan kemerinde asılı duran bıçağını kını ile yeniden sallayarak çadıra girer.

2. Çadırdaki Oturmanın Adabı

Tuva insanı çadırına yabancı biri geldiğinde, saygıdeğer misafir olarak görür ve gelen kişi içeri girmeden adını sanını sormaz.

Yaşlı veya idarecilerden biri çadırdan içeri girip oturmuşsa:

- Hoş geldiniz! Aile reisinin oturduğu yere geçiniz! Halıya oturunuz! Diye ev sahibi davet eder.

Tanış olan veya genç birisi gelirse ev sahibi:

- Geçiniz! Geçiniz der.

Genç yaşta biri geldiğinde ev sahibi oturduğu yerden:

- Geçiver der.

Yedi yaşına gelmiş kız veya erkek çocuklar çadırdaki oturmanın gereklerini ve çadırın içerisinde nelerin bulunduğunu mutlaka bilir. Kapıdan aile reisinin oturduğu yere kadar olan ve batıda bulunan yere “höldük çarık” (kalabalık yarı) denir. Çadıra giren de çıkan da sadece o taraftan gider. Aile reisinin oturduğu yerden kapıya kadar, yani doğuda bulunan bölüme “maajim çarık” (sakin yarı) denir. Çadıra giren çıkan kişiler bu taraftan geçemezler.

Çadırın içerisinde bulunan eşyaların bulunduğu yerler şöyledir: At, koyun, maymun yıllarına denk gelen yerlerde kımız yapım aletleri, el değirmeni, havan, eyer, dizgin gibi eşyalar bulunur. Bunların yakınında gençler veya evin çocukları oturur. Tavuk, köpek, domuz yıllarına denk düşen bölümde halı, kilim gibi eşyalar bulunur. Bu eşyalar yanında saygıdeğer kişiler oturur.

Fare, inek yıllarına denk düşen bölümde aile reisi oturur. Bundan başka en saygıdeğer kişiler de oturabilir. Buraya “dör bajı” denir.

Fare, inek, par yıllarına denk düşen bölümde yatak bulunur. Buranın önüne evin kadını oturur. Çocuklar toplanır. Burada kadının yakın kadın akrabaları onların kız çocukları oturabilir.

Tavşan, ejder, yılan yıllarına denk düşen bölümde kapacak bulunur. Bu bölümde komşu kadınlar veya kadın akrabalar oturabilir.

Çadırın içinde erkeklerin oturacağı yerde kadınlar, kadınların oturacağı yerde erkekler oturamaz. Oturulursa hakaret olarak görülür.

Gelin kayınpederinin oturduğu yere oturmaz, döşeğinin yanına yaslanmaz. Çakmak taşını veya bıçağını almaz.

Kayınpeder gelinin yerine oturmaz. Yatağının bulunduğu yere yaklaşmaz ve yatağına parmağını bile dokunduramaz.

Kızlar kasedeki çayı şapırdatarak içemez. Fazla konuşmaz ve sakin olur.

Eşik üzerine oturulmaz.

Kasenin kenarı ısırılmaz. Felâket gelir.

Kepece ucu yalanmaz. Çocuklarının başı kel olur.

Tencere dibi kazınmaz. Başa bir iş gelir. Eskilerin şu atasözü var: Bacanağa kötü bakılmaz, tencere dibi kazınmaz.

Çadır içinde oturunca insanın gözüne dik dik bakılmaz. Göz kişinin aynasıdır. Gözü yumuşağın huyu güzel, gözü soğuşun düşüncesi kötü.

Sallanarak yürünmez. Yeni doğurmuş kadına benzer.

Düğmeler yeterince kapatılır. Düğmesiz insan dişsiz insana benzer.

Eyer atın boyunu yayar, sergi kişinin boyunu yayar.

Tuva insanının oturması eskiden beri geleneklere bağlıdır. İnsanın oturmasından, o kişinin yapısı anlaşılır.

.....

3. Çadıra Gelen Kişiyeye Çay İçirme Geleneği

Misafiriğe gelen kişi, kase kenarı ısırır (Atasözü)

Bu Tuvaların eskiden beri çadıra gelen kişiyeye saygı gösterdiklerini gösteren bir atasözüdür. Çadıra gelen insana, o çadırın sahipleri mutlaka çay ikram eder, sohbet edip, nerede hangi havadislerin olduğunu birbirlerinden öğrenirler. Çadıra her türlü insanın gelebileceğini düşünerek, ev sahipleri kime neyi yedirip içireceğini bilir ve ona göre hazırlıklı olur. Saygın bir kişi gelirse ona deri matarada bulunan içkiden ikram edilir. Yolcu susayıp geldiğinde yiyip içirilir ve atına bindirilerek yolcu edilir.

Yolcu konaklamak için gelmişse, atının eyeri çıkarılır, çadırın erkeği veya gençlerden biri atı otlu bir yere bağlar ve tan atarken ipini çözerek sular ve eyerler. Yöneticilerden biri veya yaşlı bir kişi gelmişse sıcak kan ve sütün ekşitilmesiyle elde edilen içecek verilir. Enenmiş koç veya teke hediye olarak verilir. Bu eski geleneklerden biridir. Saygın misafir çadırdan çıkarken küçüklerin başlarını sıvazlar. Evin erkeği misafiri atına bindirir. Büyükler onun çadırdan uzaklaşmasını dışarıda beklerler. Çadıra misafir gelmesi Tuva geleneklerine göre büyük bir mutluluk kaynağıdır.

Çadırdaki yemek yemek de çeşitli geleneklere uygun şekilde olur. Çadırdaki sadece aile fertlerinin bulunduğunu farz edelim: Sabahki çayı pişiren evin kadını; önce, çayın üzerinden dokuz çukuru bulunan bir kaşıkla ateşin üzerine saçar. Sonra dışarı çıkarak yeni doğan güneşe dönerek, daha sonra ormana, yüksek dağa alkış söyleyerek çayı saçar:

Dolgay tandım örşee Dolgay dağım bağışla

Tos deerim örşee Dokuz göğüm bağışla

Aldın hünüm örşee Altın güneşim bağışla

Aydın ayım örşee Aydınlık ayım bağışla

Saçı saçariken yakarışlar çeşitlidir.

Çadırın kadını saçısını saçıktan sonra, çaydanlıktaki çaydan kaseye doldurarak önce kocasına sunar. Ondan sonra en küçük çocuğunu doyurur. Daha sonra diğer çocuklar doyurulur.

Çadıra saygın biri gelecek olursa hazırlıklar önceden yapılır. Çadır sahipleri fakir de olsa zengin de olsa gelecek misafir için yemekler önceden hazırlanır. Bir matarada içki hazır bekler. Zengin çadır sahipleri misafir gelmeden kesecekleri hayvanı hazırlarlar.

Çadıra gelen kişiyle öncelikle hal hatır sorulur. Sigara içen kişi gelmişse tabaka değiştirilir. Evin erkeğiyle misafir sohbet ederken, kadın çayı hazırlar. İlk çay gelen kişiye ikram edilir. Bunun yanında undan yapılmış çeşitli yiyecekler sunulur. Daha sonra çadırdaki büyüklere çay verilir. Küçük çocuklar annelerinin yanında oturur. Gençler dışarı çıkarak mallara bakarlar, sakın sakın oynarlar.

Eve gelen misafirler, çadıra giren yolcular farklı amaçlarla gelmiş olabilirler. Bazısı sadece çay içmek için uğrar, bazısı uzak yola gittiği için çadırdaki gecelemek ister. Misafir çadıra hangi amaçla girmiş olursa olsun ona saygıda kusur etmemek ve sohbet etmek gerekir.

Bundan başka eve davet edilmiş Lama, çağrılmış Şaman geldiğinde öncelikle çay ikram edilip dinlenmesi sağlanır. İş bittikten sonra yolcu edilmelidir.

Yolcuyu yoldan çevirip getirerek çay ikram etme geleneği de vardır. Eskiler çadırı büyük yol kenarına veya gelip geçen insanların görebileceği bir yere ku-

rarlarmış. Büyükler gençlere yoldan misafirin nasıl davet edileceğini öğretir. Hayvanları yol kenarında otlatan gençler veya yol kenarında oynayan çocuklar, yoldan geçen birini gördüklerinde, “Annemler sizi çay içmeye davet ediyor veya büyük annem sizlere buyurun çay için diyor.” şeklinde davet ederler.

İster tanış olsun isterse yabancı bir kişi olsun yoldan geçen insanlar davet edilerek çay ikram edilir ve ağırlanır. Yolcuları eve davet eden çocuklar, gençler lezzetli yemekler yerler.

4. Çadırda Bir Kişi Otururken Yapılması Gerekenler

Çadıra tanış veya yabancı bir kişi girdiğinde çadırın çocukları yaramazlık yapmazlar. Çadır içinde bağrılmaz, bağırılırsa ölen yakınların bedduaları gelir. Çadır içinde ıslık çalınmaz. Çalmırsa şeytanlar çadırın içine doluşur. Çadır içerisinde dış gıcırdatılmaz, gıcırdatılırsa büyük annenin canı sıkılır. Damaktan ses çıkarılmaz, çıkarılırsa açlık olur. Ateşe tükürülmez, tükürülürse ateş eezi(sahibi) öfkelenir. Çadır içinde koşulmaz, koşulursa hiç yoktan uzak yol görünür. Çadır içinde geçirilmez, geçirilirse mutluluk kaybolur. Ulur gibi esnenmez, esnenirse kötülük ortaya çıkar. Salya yalanmaz, yalanırsa babasının adı kötüye çıkar. Dil çıkarılmaz, çıkarılırsa anne ağlar.

5. Çadırda Misafir Varken Eşyalarla İlgili Gelenekler

Çadırda biri otururken makasla bir şeyler biçilerek, onun sesi çıkarılmaz. Makas sesi çıkarılırsa hiç yok yerden bir mesele ortaya çıkar. Bakraç ağzı ters gelecek şekilde yere konmaz. Bakraç Tuva insanının çok ihtiyaç duyduğu bir eşyadır. Bakracın ağzını yere koymak çadırın fakirleşmesine sebep olur. Maşa ağzından ses çıkarılmaz, çıkarılırsa kadınlar arasında dedikodu çıkar. Bıçak kınından çıkarılmaz. Bıçak kınından çıkarılırsa bıçağın yerine şeytan kıl suretine bürünerek girer. Yüksük değiştirilmez. Bir kız yüksüğünü arkadaşıyla değiştirirse sevgilisinden uzaklaşır. Erkek veya kadının kemeri takılı olmalıdır. Takılı olmazsa “Kırgız put” omurgasını yer.

6. Misafiri Ağırlama Geleneği

Her gün gelen misafir, saygınlığını yitirir (Atasözü)

Eskiden Tuvaların misafirliğe gitme gelenekleri varmış. Misafirliğe gitmek akrabalığı devam ettirmenin bir yoludur. Üç yılda, altı yılda veya dokuz yılda bir uzaktaki akrabaların yanına gitme geleneği varmış. Bazen de annenin veya babanın ihtiyar akrabalarına misafirliğe gidilirmiş. Bunun amacı ise kan akrabalığı bulunan kişilerin arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmak ve birbirlerini unutmamak olarak özetlenebilir.

Yalnız bir kişi, karı koca, oğlu olan kadın, kızı olan kadın, oğlu olan erkek, kızı olan erkek herhangi bir akrabasının yanına misafirliğe gidebilir. Misafirliğe gitmenin başlıca dört çeşidi vardır:

Birincisi; evlenen kızı kaynatası, kayınvalidesi birinci yılı dolduğunda anne babasının evine götürür. Böyle yapılırsa iki aile arasında dostluk sağlamlaştırılmış olur.

İkincisi; saygıdeğer akrabanın hayatını nasıl sürdürdüğü merak edilerek onunla görüşmek için gidilen misafirlik.

Üçüncüsü; herhangi bir zengin akrabasından bir ihtiyaç için, yardım istemek için yapılan ziyaret. Meselâ evlenecek kız için zengin akrabadan keçe gibi bir ihtiyaç istenebilir.

Dördüncüsü; uzak yerde yaşayan ihtiyar akrabalarına kendi oğlunu veya kızını gösterip tanıştırmak için misafirliğe gidilebilir.

Misafir kendi gücü oranında hediyeyle gitmelidir. Bu hediyeler bir matara içki, bir kap dolusu peynir, yine bir kap haşlanmış et olabilir. Misafir akrabasının yanında bir gün, iki gün veya üç gün kalabilir. Üç günden sonra ayrılır.

7. Heybeye Hediye Koyma Geleneği

Misafir olarak gelen yeğen dayısının kendisine hediye olarak verdiği binit kendi gözleriyle görür. Bu binit onun arkadaşı olur. Oğluna binit verilen anne çok mutlu olur.

Misafirin yüzü, ala heybenin hediyesi. Tuva halkının bu atasözü akrabasına misafirliğe gelen kişinin yüzünü görmeyi, onunla tanışıp konuşmayı anlatır. Misafir ayrılırken onun heybesine mutlaka hediye konmalıdır. Heybenin içinde çokluk çocuğu tadına baksın diye şeker, bökrek, çökrek gibi şeyler konur.

Eskiden çoluk çocuğu akli erer yaşa geldiğinde uzakta yaşayan akrabalara misafirlige gidilirmiş. Misafirlige gitme uzakta yaşayan akrabaları yeni yetişenlere tanıtmanın yanında, onların nerede yaşadığını öğretmek amacına da yöneliktir. Gidilen misafirler varlıklısıyla ev sahiplerinden ihtiyar erkek çakmaktaşını erkek çocuğa, ihtiyar kadın ise gümüş yüzüğünü gelen kız çocuğuna hediye eder. Gelen misafirler eli boş gönderilmez.

Gelen misafirin içkisi içilip, getirdiği yemekler yenip sohbet edildikten sonra dönme zamanı gelmiştir. Misafirler atlarına bindirilir.

- Sizi gördüm, mutlu oldum. Yolunuz açık olsun! Yeniden geliniz çocuklarım, diye evin büyüğü gelenleri alkışlarla yolcu eder.

8. Çadırda Gelen Kişiler, Çadırda Uyuma Gelenekleri.

Çadır Tuva insanının baharda, yazın ve kışın yaşadığı yuvasıdır. Çadır kurulan yere “ög ornu” (çadır yeri) denir. Çadırın bulunduğu yere mevsimine göre baharlık yurt, yazlık yurt, güzlük yurt, kışlık yurt adları verilir. Bu yüzden konar göçer hayata çadır mükemmel bir şekilde uyar.

Tuva çadırına herkes gelebilir, çay içer, gerekiyorsa konaklar. Tuva çadırı çok uzaklardan görünecek şekilde kurulur. Çadırın yanında oynayan çocuklar veya çadırı bekleyen köpek tanış mı yoksa yabancı mı birinin çadıra yaklaştığını hemen anlar.

Atlı veya yaya kişinin geldiği çoluk çocuğun bağırmasından, köpeğin havlamasından anlaşılır. Çadırın içindekiler dışarı çıkarlar. Öncelikle köpeği sustururlar. Avcılık, hayvancılıkla uğraşan kişinin köpeği sahibinin kendisine seslenmesinden insan mı yoksa kurt mu geldiğini hemen anlar.

Saygıdeğer bir insan gelmişse, atının yuları tutularak inmesine yardımcı olunur. Atı bağlandıktan sonra merhabalaşılır ve içeri davet edilir. Yaya gelmişse çoluk çocuk etrafında koşuştur, merhabalaştıktan sonra içeri davet edilir.

Yeni gelen kişi çadır eşğine geldiğinde, erkekse kuşağındaki asılı bıçağını sarkıtarak serbest bırakır, kadınsa gülümseyerek merhabalaşır. Tuva geleneğinde gülümsemek ömür uzatır ve sohbet açılmasına sebep olur inancı vardır.

Emzikte çocuğu olan kadın gelmişse önce çocuğunun karnını doyurur, altını temizler ve yatağın üzerine yatırır. Geceleyin bebek salıncağa yatırılmaz. Bebek biberon emiyorsa çocuk ağlamadan önce sütün hazırlanır.

On üç yaşına kadar olan çocuklar yüklüğün önüne yatırılır. Üç yaşından yedi yaşına kadar olan çocuklar babasının kalın paltosunun içine girip yatar. Sekiz yaşından on üç yaşına kadar olan erkek çocuklar ayrı bir yerde, kız çocuklar ayrı bir yerde yatarlar. Öncelikle bebekler ve çocuklar yatırılır.

Gençler kendi yatacakları yerleri önceden bilirler.

Konuk geldiğinde mutlaka ağırlanmalıdır. Konuk şaman, Lama, ihtiyar biri veya hiç tanınmayan bir yolcu olabilir. Eski Tuvalar misafir geldiğinde yatması için önceden hazırlanmış döşeklere sahipmiş. Dışarıda veya çadırın içinde yatan kişinin yeri kuru ve sıcak olursa iyi uyuması sağlanır. Yatılan yer sıcak da olsa, yer nemli veya ıslaksa yatan insan hastalanır. Bu yüzden yatılan döşek ısıtılır. Yönetici, öğretmen, masalcı veya herhangi bir saygın misafir geldiğinde ak keçe serilir. Keçenin üzerine teke, dana, öküz, koyun, geyik derilerinden biri serilir. Bu deriler yerdeki nemi üste geçirmez.

Mahrem yerde, çadırın içinde yatak üzerine sadece bebeği olan kadın veya karı koca yatabilir. Başka kişiler yatağa yaklaşmaz. Bu yatak üzerinde tek yastık vardır. Bu yastığı kocaya varan kız ailesinin evinden getirmiştir. Misafirlere verilen yastık işlenmiş koyun derisinin içersine yün doldurularak yapılmıştır. Olmazsa elbise, çizmeler veya atın eyeri yastık yapılarak da uyunabilir. Konar göçer hayatta fazla eşyalara, fazla yastıklara ihtiyaç yoktur. Bu yüzden yastık yerine yumuşak olan her şey kullanılabilir.

Anne bebeğinin yanında uyur. Çadırın erkeği, köpeği besleyip, etrafı kolaçan edip, sabahki çay için etraftan odun topladıktan sonra en son uyuyan kişidir.

Ocağın içinde küllenip kalan ateş, yavaşça yanıp durur. Eski Tuvalar yanan ateşi söndürmezlermiş.

Çadırın içersinde uyuyan kişileri kasnaktan Yedigir Tanrı gözetler.

9. Çadırdan Çıkanı, Dilenciği ve Hizmetçileri Koruyan Gelenekler

Uyuyan aileyi kundaktaki bebek uyandırır derler. Bebek tan vakti uyanarak ağlar. Annesi kalkıp bebeğini emzirir ve altını değıştirir. Ağlayan çocuk emer, isteyen kişi alır. Herkesten önce evin kadını kalkar. Çadırdan dışarı çıkarak etrafa göz atar. Ateş yakarak çayı pişirir. Çayın üzerinden önce ateşe saçar. Dışarı çıkarak; göğge, ormana yalvararak çayı saçar. İlk fincanı beyine sunar. Konuklar çay içip kahvaltı ederler. Daha sonra güzel sözler söyleyerek evden çıkarlar. Evin erkeği misafirleri yolcu eder.

Çadıra gelen ve misafir olarak yatıya kalan kişinin gitmesi de birtakım kurallara bağlıdır. Çadırın beyi misafirin atını örlü yerinden çözerek sular ve eyerler. Saygıdeğer misafirler çadırdan ayrılırken evin büyükleriyle birlikte çocuklar da dışarıya çıkarlar. Misafir atına binmeden önce çocukların başını okşar, en küçük çocuğu kucağına alarak alından öper ve:

- Sana yaşımı verdim, yiğit ve benim gibi uzun ömürlü ol diye alkış tutar. Büyüklere de:

- Dinlendim, rahat ettim, sağlıcakla kalınız! Ben de yoluma gideyim gibi sözler söyleyerek atının yanına gelir. Ev sahibi misafiri atına bindirir. Evin büyükleri ve çocuklar misafir görünmez oluncaya kadar arkasından bakarlar.

Çadır Tuva insanının sarayı ve eski geleneklerin en kutsal yeridir. Bu yüzden çadırın ışığı yayılmalıdır. Dağda, ormanda, ovada konar göçer hayat yaşayan Tuva insanının hayatında varlık da yokluk da birlikte bulunur. Bazen herhangi bir ihtiyaç bulunmayabilir. Başka bir yerden birinin tuz istemeye geldiğini düşünelim. Tuva geleneklerine göre gelen insana mutlaka tuz verilmelidir. Tuz çok az da kalmış olsa yarısı isteyen kişiye verilir. Bir kişi bir parça çay istiyorsa ve çay istediği yerde de yoksa ev sahipleri bir kişiyi ata bindirerek başka bir çadıra çay istemeye gönderir.

“Ağlayan bebek meme emer, isteyen kişi alıp çıkar.”

Tuva insanının bu atasözü bir gerçeği yansıtır. Gerek olan bir şey birilerinden hırsızlanmak yerine istenilerek alınırsa daha iyidir. Bir şey istemek insanın fakir olduğunu göstermez, iyi karakterli olduğunu gösterir. Eski gelenekte bir

şey isteyen kesinlikle reddedilmez. İsteddiği şey yoksa başka bir şey verilerek gönü alınır. Emzikli kadın bir şey istemişse mutlaka verilir. Verilmezse kadının sütü kurur.

Eski Tuvada silâhı, eyeri, sütlü ineği ve binecek atı ödünç verme geleneği de varmış. Tanış olmayan bir kimseye avcılık yapan biri silâhını ödünç olarak vermez. Bir eyeri varsa o eyer de ödünç verilmez. Bu yüzden evde birden fazla eyer bulunur. Bir kimse ava çıktığında veya bir yolculuğa gittiğinde ödünç aldığı eyeri mutlaka, sağlam olarak iade etmelidir.

Çoluk çocuğu çok olan ve sadece bir ineği veya hiç ineği bulunmayan bir kimse, zengin bir kimseden ödünç olarak bir sütlü inek alabilir. İneği veren kimse inek için herhangi bir ücret talep edemez. Ödünç alınan inek bir yıl, iki yıl, üç yıl fakir olan ailede kalabilir.

Konar göçer hayat zamanında öküz, inek ve binit ödünç olarak verilirmiş. Çoluk çocuğu çok olan kişiler ödünç aldığı hayvanları mutlaka iade etmelidir. Sahtekârlara ve hırsızlara ödünç olarak mal verilmez.

Anne babalar çocukları akli erer yaşa geldiğinde gelenekleri onlara öğretir. Bu şekilde gençler nasıl hareket edeceklerini öğrenmiş olur. Üç yaşına gelen çocuklar çadır içini derleyip toplar, eşyaları birbirinden ayırt eder, eşyaların adlarını öğrenmiş olur. Dört beş yaşına geldiklerinde çadırda nasıl oturması gerektiğini öğrenirler. Elbiselerini kendileri giyerler. Erkek çocuklar çalı çırpı yıgar, kızlar keçi sağmasını öğrenirler.

Altı yedi yaşındaki erkek çocuklar kuzu, oğlakları yakalayabilir, kızlar yama yapmasını bilir.

Sekiz, dokuz, on yaşındaki erkek çocuklar ata binmeyi, at eyerlemeyi öğrenirler. Atı götürüp otlu yere örklemeyi öğrenirler. Aire reisi avcılık yapıyorsa tavşanların, geyiklerin, asların, sansarların bulunduğu yerleri çocuğuna söyler. Sekiz, dokuz, on yaşındaki kız çocukları sütü sağar, kaynatır, çay pişirir, yemek hazırlar.

On bir, on iki, on üç yaşındaki çocuklar ekin eker, ot biçer. Erkek çocuklar erkeklerin evde yaptıkları işleri, kız çocuklar kadınların evde yaptıkları işleri öğrenmiş olurlar.

Çadırda aile büyükleri yoksa; gelen misafirin nasıl ağırlanacağını kız çocukları bilmelidir. Gelen misafire çay ikram edilmeli, yemek verilmelidir.

Önceden tanınmayan yolcu çadıra gelmişse, çadırdaki çocukların büyüğü kız çay pişirip yolcunun susuzluğunu giderir. Annesinden öğrendiği şekilde yemek verir. Yolcu yemekten sonra teşekkürlerini iletir. Konuşup sorular sorar. Sorulara çadırdaki büyük kız cevap verir. Yolcu karnını doyurup dinlendikten sonra memnuniyetini iletir ve ayrılır.

Buluğ çağını geçmiş kızların bulunduğu çadıra farklı düşüncelerle misafir gelebilir. Misafir çadırdaki kızın iş bilirliğini, konukları nasıl ağırladığını, hareketlerinin nasıl olduğunu gözlemler. Çadırdaki kız annesinden gördüklerini güzel uygularsa, misafir kızı gelin olarak almayı düşünebilir. Fakat kız bunları düşünmeden annesinden gördüğü şekilde misafiri veya misafirleri ağırlar. Bu şekilde gelecekteki hayatını da kendi hareketleriyle hazırlamış olur.

Tsengel Tuvalarının çadırına girildiğinde, ev sahibinin hâl hatır sorarken sesinin yumuşaklığından, iyi niyetleri, temiz kalplilikleri, kan kardeşlerine olan yakınlıkları hemen anlaşılır.

İnsan çadıra yaklaştığında; öncelikle gençler çadırın kapısını açarak misafiri davet eder. Kim hangi çadıra girerse girsin bu her zaman ve her yerde karşımıza çıkan bir gelenektir. Bir grup insan gelmişse içlerinden en yaşlısı aile reisine ait olan bölüme davet edilir. Daha sonra yaşça daha küçük olanlar oturtulur ve en son ev sahipleri oturur. Gençler kapı yanına, küçük çocuklar annelerinin yanına otururlar. Gençler ve çocuklar büyüklerin sözünü kesip söze girmezler. Bu gelenek Tsengel Tuvaları tarafından çocuklara küçükken öğretilir. Bu sebepten Tsengel Tuvalarının çadırında gürültü patırtı çıkmaz, sakın bir şekilde hayatlarını sürerler.

Tsengel Tuvalarının bizi “Bizim kan kardeşlerimiz, büyük kardeşlerimiz, şöyle oturunuz, yemek yiyiniz, çay içiniz. Kesilen koyun etinden yiyiniz, çorbadan içiniz, içki alınız” şeklinde ağırladıkları 1992 yılı Ocak ayının 16. günü çıkan *Şın* (Gerçek) gazetesinde Dongak Şaktar’ın “Üye Kızını daa Bolza” (Zaman Dar da Olsa) adlı makalesinde yazılmaktadır.

AKRABALARA SAYGILI OLMA GELENEKLERİ

1- Saygı Gelenekleri

Her halk yaşayacağı bir yurda, konuşacağı bir dile ve kendine has geleneklere sahiptir. Tuva halkı bilinen tarihlerinden beri Sayan Dağları ile Tandı Dağları arasındaki Asya kıtasının merkezinde yaşamıştır. Atalarımızın bize bıraktığı en değerli şey ise dilimiz. Geleneklerimiz dilimiz vasıtasıyla asırlar boyunca değişerek, gelişerek günümüze ulaşmıştır.

Geleneğin iyisi; nesillerin iyi karakterli, huzur içinde yetişmesini sağlar. Anne babadan doğru geleneklerin yeni nesillere aktarılması tarihi de doğru bilme-yi beraberinde getirir.

Tuva insanı kendi akrabalarını dokuz göbekten beri bilir ve onu tarih olarak hafızasında tutar. Kendi kan akrabalarını ve tarihini bilmeyen insana “boynuzsuz gök boğa” diye lâkap takılır ve onunla alay edilir. Dokuz nesil üç ana gruba ayrılır:

Bizim Atalarımız: Bu birden üçe kadar olan akrabaları gösterir. Üç kuşak akrabaların oğlu kızı birbirleriyle evlenemezler. Ataların bahar, yaz, güz ve kışın blundukları yurtları, avlandıkları yerler, ekin ektikleri tarlalar, öldüklerinde nereye gömüldükleri anne babalar tarafından çocuklara anlatılır.

Bizim Eski Atalarımız: Bu dörtten altı kuşağa kadar olan akrabaları gösterir. Eski ataların erkek tarafından nasıl geldikleri, nerede gömülü oldukları babalar tarafından erkek çocuklara gösterilir. Nasıl yaşadıkları hakkında gençlere bilgi aktarılır.

Bizim Çok Eski Atalarımız: Yedi kuşaktan dokuz kuşağa kadar olan nesil bu şekilde anlatılır. Dokuz kuşak ataların hayatları hikâyelerden, eski yurtlardan ve oymak adlarından bilinir. Tuva geleneğinde “besleme kişi-oğulluk” tabiri vardı. Bunun anlamı ise; Tuva insanı herhangi bir sebepten veya fakirlikten dolayı evlenememişse, kendisine uygun bir çadıra giderek çakmağını çadırdaki anne babaya vererek, bir oğlan çocuğunu oğlu olması için alır. Alınan çocuk kendi annesi ve babasının yanında büyür. Çocuğu alan kişi o çocuğun babalığı olur. Babalık öldüğünde aldığı erkek çocuk onun oğlu olarak kalır. Babalığın gü-

müş çakmağını alır. Kocaya varmamış veya çocuk doğurmamış kadınlar kendi seçtikleri çadıra vararak kızlardan birini kendi kızı olarak alır. Kız kendi öz anne babasının yanında büyür. Analığı öldüğünde onun kızı olarak kalır ve gümüş yüzüğü kızlığına verilir.

“Kuskun kara-daa bolza, tölünge haraa” (Kuzguna yavrusu anka görünür) diye atasözü var. Tuva insanı eskiden beri çocuklarını çok severek yaşamıştır.

2. Akrabaların Adları

Akrabalık adlarının ayrı ayrı bulunması Tuva insanının akrabasına verdiği değeri gösterir. Eskiden Tuva insanı kendisini anne adıyla değil de babasının adıyla tanıtmış. Herhangi bir yerde bir insanla karşılaşıldığında önce o insanla tanışmak gerekir. Kimin oğlusun veya kimin kızısın diye sorulduğunda Monguş Çambal’ın oğluyum veya Sarıglar Çiçek’in kızım diye cevap verilince tanışma tamamlanmış olur.

Tuvada bulunan bazı boy adları şu şekilde sıralanabilir: Ak, Adıg-Tuluş, Moñguş, Ak-Moñguş, Kara-Moñguş, Baykara, Baraan, Dargat, Dolaan, Doñgak, Kara-Doñgak, Sarıg-Doñgak, Kara-Sal, İrgit, Kuular, Küjüget, Kırgıs, Kol, Maadı, Ondar, Oyun, Öölet, Saaya, Sartıl, Sarıglar, Sat, Soyan, Tumat, Hertek, Hovalıg, Homuşku, Höyük, Çoodu, Şahk..

Boylar yaşadıkları yere göre kendi içerisinde çeşitli adlar alırlar: Doñgak, Çaati Doñgaa, Çırgakı Doñgaa gibi...

Aynı boydan olan insanların nerede yaşadıkları, hangi ilçeye bağlı oldukları akrabalar tarafından mutlaka bilinmelidir. Eskilerin şu atasözü bu durumu çok güzel açıklıyor: “At ölürününñ ornunga bot ölgeni deere.” (Adın öleceğine, kendin öl.)

Eskiden beri Tuva insanı insanların adlarını birbirinden ayırır. Bebek doğduğunda adı hemen verilir. Çocuğun aklı ermeye başladığında öncelikle akrabalık adları öğretilir. Bu yüzden çocuklar büyüklerine öz adlarıyla değil akrabalık adlarıyla hitap ederler. Hatta akrabalık adları da sonuna yumuşatma ekleri getirilerek öğretilir.

“İnsanın adı, insanın kendisi” derler. İnsanın gelişmesi, sevgisi, gururu, öfkesi, yumuşaklığı, bütün davranışları adıyla uygundur. Bu yüzden Tuva insanı öncelikle temiz adını düşünür, bu ataların mirasıdır.

3. Annenin ve Babanın Çocuklarına Öğrettiği Akrabalık Adları

Aynı anne ve babanın akrabalığı.

Akım (Ağabeyim): Kendi büyüğü.

Şanı, Şanılar: (Amcazadeler, Amca oğulları).

Uğbam (Ablam): Kendinden büyük.

Ool duñma (kendinden küçük erkek kardeş).

Kıs duñma (Kendinden küçük kız kardeş).

Çaavam (Yeni anne, Yenge): Ağabeyin karısı.

Çeştem (Eniştem): Ablanın kocası.

Çeenim (Yeğenim): Ablanın veya kız kardeşin kendisinden küçük çocuğu.

Katı (Kayınpeder, kayın): Karısının babası veya ağabeyleri.

Kat-ıye (Kayınvalide): Kocasının annesi veya kendisinden büyük ablaları.

Beg (Kayınpeder): Kocasının babası veya kendinden büyük ağabeyleri.

Kunçug (Kayınvalide): Kocasının annesi veya kendinden büyük ablaları.

Kelin (Gelin): Oğlunun karısı.

Küdee (Güveyi): Kızının kocası.

Baja (Bacanak): Karısının ablası veya kız kardeşiyle evlenen kimse.

Bajaşkılar (bacanaklar): Kız kardeşleri alan erkekler.

Çurju (Baldız, Görümce, Kayın): kocanın veya kadının erkek, kız kardeşleri.

Daay-avalar (Teyze): Annenin ablaları veya kız kardeşleri.

Daay (Dayı): Annenin ağabeyi veya erkek kardeşleri.

“Dayı insana değmez, kolu titrer” diye atasözü var. “Dayı” kelimesi Tuvalar arasında saygı gösterilmesi gereken bir söz. “Dağ mı büyük, dayı mı büyük” atasözü de bunu doğrular nitelikte. Tuvalar dayının dağdan büyük olduğuna inan-

mışlar. “Dayıyı görünce yeğen mutlu, dağı görünce kurt mutlu” atasözü de dayının saygınlığını gösteriyor.

4. Büyüklerin Adlarını Doğrudan Değil Meslekleriyle Söyleme

Eskiden insanların adları, mutlaka gerektiğinde, doğrudan sylenirmiş. Akrabalar içerisinde aile büyüklerinin adlarının doğrudan söylenmesi çok büyük ayıp kabul edilirmiş. Büyüklerin adları onların yaptıkları iş zikredilerek sylenirmiş. rnek verecek olursak; Develi Doğgak Saıt, Deveci; Kement atar ylcı Sat Sunday, Kementi; Kutlamalarda mutlaka güreş tutan Kuular amıyan, Arslan; düğünlerde şarkı söyler Mngn Anay, şarkıcı Kadın, Rahvan at sahibi Sat Sanday, Rahvan Atlı şeklinde çağrılmış.

Yakın akrabalar içerisinde, kişinin yaptığı işi ve nezaket, büyültme gösteren lakaplar birlikte kullanılmış: Lama dayı, falcı ağabey, şaman abla, bikici ane gibi.

Birbirlerini iyi tanıyan, aynı yerde doğup büyümüş kişiler aynı ailenin çocukları gibi olurlar. Bu şekilde birbirine yakın insanlar hem adlarını hem de akrabalık adlarını birlikte söylerler. Bu şekilde aralarında mesafe olmadığı, birbirlerine yakın oldukları anlaşılır: Karakız Abla, Taşoğul Ağabey, Salbak Teyze, Soudanam Yenge, olum Dayı gibi.

Bir yerde yöneticilik yapmış kişiler o işlerini bıraksalar da adlarıyla birlikte buldukları makam ve unvanları zikredilir: Bir işte müdürlük yapmış birine “Djldey müdür, aık muhtar, Kavakay başkan gibi. Kendi hemşehrilerinden biri devletin yüksek bir makamına getirilirse doğduğu yer, atası ve mesleği birlikte söylenir: n-Hemçik İlçesinin, Höndergey köyünden meşhur avcı Sat Bazıroğlu’nun oğlu Lopsan, yüksek oğrenimini bitirdikten sonra Tuva Cumhuriyetine Ticaret Bakanı olarak atanmıştır.

5. Akraba adlarını Doğru Bilmek

Akraba adları her toplumda farklılıklar gösterir. Son zamanlarda Sarı Delgerovi Dlş, Saylık Mergenovna Monguş şeklinde söyleyiş tarzları ortaya ıktı. Tuva insanı bu şekilde adları duyduğunda karşısındakinin kimin oğlu, kimin

kızı olduğunu bilmemektedir. Aslında Tuvalar, Tuluş Delgeroğlu Sarıg, Monguş Mergen kızı Saylık şeklinde telâffuz edilirse doğru olarak anlarlar.

Tuvacada akrabalık adlarının doğru söylenmesi saygınlığın bir göstergesi olarak kabul edilir. Annenin kardeşine “dayı” denir. Hiç tanımadığımız birine dayı dersek riyakârlık olur. Generale general denir. Generale teğmen denirse hakaret olur. Amcaya dayı denirse çok kötüdür, akrabasını birbirinden ayıramıyor derler. Akraba adları doğru bilinirse kişinin yolu açılır. Akrabalık adlarını başlıca üç grupta toplayabiliriz: Kan bağı bulunanlar, evlenip aile kuranlar ve uzak akraba adları:

Kan bağı bulunan akrabalar:

1. Ada, aç, açay (baba)
2. İye, ava, avay (anne)
3. Kırgan-aç, kırgan-açay (büyükbaba)
4. Kırgan-ava, kırgan-avay (büyükanne)
5. Akı, akıy (ağabey, amca)
6. Ugba, ugbay (abla)
7. Duñma, duñmay (küçük kardeş)
8. Ool, oglum (oğul)
9. Kıs, urug-kızım, uruum (kız, kızım)
10. Daay (dayı)
11. Daay-avay(teyze)
12. Çeen (yeğen)

Yukarıdaki adlar anne baba, çoluk çocuk ve ağabey kardeş kan akrabalığı bulunan kişileri göstermektedir.

Aile kuran kişilerin adlarını yumuşatarak söylemek:

1. akıy (ağabey, amca)
2. çaavay, çeñgey (teyze, yenge)
3. ugbay (abla)

4. estey (enişte)
5. daay (dayı)
6. küüy (yenge)
7. daay-avay (teyze)
8. estey (enişte)
9. oğlu (oğul)
10. kenni, kelin (gelin)
11. uruu, kıızı (kız)
12. küdee, küdeezi-hüregen, hüregni (güvey, damat)
13. katı (kayın)
14. kat-iyezi (kayınvalide)
15. bee, beg (kayınpeder)
16. kunçuu, kunçug (kayınvalide)
17. urju (kayın)
18. baja (bacanak)
19. duştuu, duştuk, duştuk ool (sözlü, nişanlı erkek)
20. duştuu, duştuk, duştuk kıs (sözlü, nişanlı kız)

Üç kuşaktan uzak kişilerin kızları, oğulları birbiriyle evlenebilir. Bu kişilerin adlarını yukarıda sıraladık. Tuva geleneğinde insanların adları doğrudan söylenmez. Yakın akraba adlarını bulup o adlarla hitap etmek saygının en büyük göstergesidir.

Uzak akraba adlarını küçülterek söyleme geleneği:

1. şanı, alışkı (amcaoğulları)
2. sarım (küçük kız ve erkek kardeşler için kullanılan bu ad günümüzde iki anlama gelmektedir. Hemçik halkı küçük erkek ve kız çocuklara bu isimle hitap ederler. İkinci anlamı ise genç kızlar ve erkekler sevgilisi olan genç kıza veya erkeğe bu hitabı kullanmaktadır.

3. irem, irekim (ihtiyar erkeklere hitap edilirken kullanılmaktadır. “Dedeceğim” anlamına gelmektedir.)
4. kadam, kadakım (ihtiyar kadınlar için kullanılmaktadır. “Neneciğim” anlamına gelmektedir.)
5. dom (küçük kardeşe hitap edilirken kullanılmaktadır. “Kardeşçığım” anlamına gelmektedir.)
6. ejim (aynı yılda doğan kişiler birbirlerine bu kelimeyle hitap ederler. “Yaştaşım”, “arkadaşım” anlamına gelmektedir.)
7. eniim (küçük kız ve erkek çocuklar sevilirken bu kelimeyle hitap edilir. “eniğim” anlamına gelir.)
8. hunam (küçük kız ve erkek çocuklar sevilirken söylenir. “Tekeciğim” anlamındadır.)
9. oglukum, duñmakım (küçük çocuklar sevilirken söylenir. “Oğulcuğum, kızım” anlamlarına gelir.)
10. ıdım (küçük çocuklar sevilirken söylenir. “İtim” anlamına gelir.)
11. kızıkım, uruukum (küçük kız çocukları sevilirken söylenir. “Kızcağızım” anlamına gelir.)
12. ugbakım (kendine yakın hissettiğini gösterir. “Ablacağım” anlamına gelir.)
13. açakım, avakım (kendine yakın hissettiğini gösterir. “Babacığım”, “anneciğim” anlamlarına gelir.)

6. Birbirine Yardım Etme Gelenekleri

Tuvalarda birbirine yardım etmek, eskiden beri bir gelenek olarak var olmuştur. Yardımlaşma çeşitli şekillerde olabilir:

Çoluk çocuğu çok olan bir aileye yakınlarında bulunan zengin biri sütlü bir ineği ödünç olarak verir. Ailesi geniş bir avcının yakınında bulunan zengin bir kimse, avcıya güzelinden bir at verir. Avcı, avlanırken veya yola çıktığında atı binit olarak kullanır. Fakir insanların yanında orta hâlli aile varsa keçi veya koyunundan fakir olana verir. “Merhamet” duygusu yardımlaşma için bir araçtır.

Kendi akrabalarından veya yakınında bulunan insanlardan durumu iyi olmayanlara ayakkabıdan veya elbiselerden bir kısmı ayrılarak verilir.

Herhangi bir yerde bir atlı ile bir yaya karşılaşırsa, yaya ihtiyar ve gideceği yer uzaksa, atlı onu atına bindirerek gideceği yere bırakır. Aşıtta, atı yorgun bir ihtiyar ve atı dinç bir genç karşılaşırsa, genç atından inerek kendi atına ihtiyarı bindirir. İhtiyarın evina kadar giderek atını yeniden alır.

Bir kadın kızının düğünü için keçeden halı yapıyor veya elbiselerini dikiyor olsa komşu kadınlar gelerek ona yardım ederler. Yoldan geçen biri herhangi bir çadırda yün kabartıldığını duyarsa yolundan dönerek gelir ve yardım eder. Tuva geleneklerine göre yün kabartılan bir çadırın yanından, çadıra uğramadan geçilmez. Çadıra uğramadan geçilirse karın acıkır. Yün kabartılan çadırın yanına yakında bulunan kadınlar, kızlar toplanarak işi toplu olarak yaparlar.

Kışlıkta bir kimse ahırını temizliyorsa, yakından geçen bir kimse gelerek o kimseye yardım eder.

Çekirgeler öttüğü zaman, ihtiyar bir kişi arpasını biçiyorsa, ona acıyan kişiler gelerek arpasını biçmesine yardım ederler. Çayırda ot biçen karı kocayı gören yolcular atlarından inerek onlara yardım ettikten sonra yollarına devam ederler. Çoluk çocuğu olmayan ihtiyar bir kadının inekleri komşuların genç kızları tarafından sağılır. Yaşça büyük olan komşular hasta yaşlıların yanında oturarak onları yalnız bırakmazlar. İhtiyarların yurtları eski yerinde kalacak olsa, komşuların gençleri çadırı sökerek yeni yurda göçürürler. Eski Tuvalar kendi ölecekleri zamanı fala bakma yoluyla, kürek kemiğine bakarak veya köpeklerinin tavırlarından anırlarmış. Bu durumdaki ihtiyarlar uzaktaki akrabalarına haber vermek isterse, yakınlarından bir genç yiğit bir ata binerek, ihtiyarın isteğini yerine getirmiş.

Bir çyde cenaze olursa komşuların hepsi cenazesi olanlara yardım eder, onlara içecekten yemekten ikramda bulunurlar. Gelenler yanlarında bir kap süttten, bir çıkın börekten, bir paket çaydan bulundururlar, kendi imkânlarınca yardım ederler. Akşam olduğunda en yaşlı masalcı gelerek ölen kişinin yaşına uygun masallar anlatır.

7. Avcılık Geleneği

Tañdı Dağlarının başı ile Sayan Dağlarının sonu arasında bulunan Tuvaların kayda değer geleneklerinden biri de eli dolu olan avcıdan pay istemektir. Avlanmaya çıkan avcılar, avladıkları avın kuyruğunu yaşça en büyük olana sunarlar. Çadıra saygın biri gelirse öldürülen koyunun kuyruğu mutlaka misafire ikram edilir.

Herhangi bir avcı avlanmaya çıktığında karaca avlarsa, yolda onunla karşılaşan kişi; “Uja” (kuyruk) diye seslenir. Bu seslenmenin anlamı “avın etinden biraz da bana ver” demektir. Bu şekilde seslenen kişiye avcı avının büyük bir parçasını keserek verir. Etin eklem yerlerinden kesilerek verilmesi gerekir. Avdan et isteyene verilmezse büyük bir kepezelik olarak algılanır.

Avlanıp gelen kişinin komşuları çadırına gelerek av hakkında sohbet eder, avcının başından geçenleri dinlerler. Karşılıklı tabakalarını değiştirerek sigaralar içilir. Daha sonra avdan komşular kendi istedikleri yerleri kesip alırlar. Bu avcı için çok büyük bir övünç kaynağıdır. Et bitince avcı tekrar avlanmaya çıkar.

Avcının avını bölüşüp yeme geleneği Tuva’da yüzyıllardan beri süregelen bir gelenektir. Tuvalardaki bu geleneğin varlığını öncelikle Rus bilim adamı E.V. Yakovlev keşfetmiştir. Daha sonraki Rus bilim adamları da av etinin komşular arasında bölüşülüp yenilmesi konusunda pek çok şey yazmışlardır. Hiçbir zaman avlanan avın eti satılamaz. Av etinin komşular arasında bölüşülüp yenmesi geleneği 1945 yılına kadar devam etmiştir. Bu geleneğin varlığın yaşlılar hâlâ hatırlamaktadır.

ESKİ İNANÇLAR

1. Güneşi Kutsallaştırma

Tuvalı ihtiyaçlardan derlenen malzemeler incelendiğinde, Tuva insanının eskiden beri güneşe tapındığı görülür. Güneş, Tuvaların tapındığı dokuz şeyden en başta gelenidir. “Güneş yoksa hayat yok” sözü Tuvaların kültüründen süzülüp gelen bir özdeyiş. İnsan hayatı için faydalı olan bütün şeyler güneş vasıtasıyla oluşur. Bu sebepten atalarımız sabah erkenden kaydattığı çayın yüzünü güneşe doğru saçar, dua eder, yalvarır.

Tuva insanı güneşten mutluluğunu, ruhunun derinliklerinden iyi dileklerinin yerine gelmesini ister:

<i>Altay Tandım sirtinden</i>	Altay Dağlarının sırtından
<i>Ayas hünüm ünüp keldi.</i>	Parlak güneşim doğup geldi.
<i>Ak oruum çırit hünüm.</i>	Ak yolumu aydınlat güneşim.
<i>Aksım-kejiim bolgaa, hünüm.</i>	Sevinç ve mutluluğumsun ne de olsa,
<i>Arbay taraa çaagay bolzun, hünüm.</i>	Arpa buğday bereketli olsun, güneşim.
<i>Ak çem elbek bolzun, hünüm.</i>	Ak yemeğim bol olsun güneşim.
<i>Aldın hünnüg örtemçeyim</i>	Altın güneşli kâinatım,
<i>Aşka-çutka kirbes bolzun.</i>	Yokluk, kıtlık görmesin.

Bu alkış sabah erkenden güneşe doğru yönelerek saçı saçan Tuva insanının mutluluk dileğini göstermektedir. “İnsanın sağlığı, tok yaşaması, faydalı olması güneşe bağlıdır” inancına sahip olan insanımız ona tapınmıştır.

Tuva insanı güneş tutulduğunda “zamanın kötüleştiğini” düşünür. Bunun sebebi ise Tuva insanının havanın nasıl olacağını güneşin durumuna bakarak tayin etmesidir. “Güneş yaşamının ateşidir.” Bu sebepten güneş kötülenemez.

2. Ay’ı Kutsallaştırma

İhtiyarların anlatımlarında ay eskiden beri, günleri, ayları ve yılı belirlemeye yarayan güçlü bir ışıktır. Ay, güneş, anne, baba kelimeleri Tuva geleneklerinde birbirleriyle karşılaştırılarak verilir. Bir dörtlükten örnek verelim.

<i>Ayım ışkaş, hünüm ışkaş,</i>	Ayım gibi, güneşim gibi,
<i>Aldın çüve kayda barıl?</i>	Altın nesne nerede var?
<i>Avam ışkaş, açam ışkaş</i>	Annem gibi, babam gibi,
<i>Avıraldıg ulus kaydal?</i>	Faydalı insan nerede var?

Çıkan ayın aydınlığını gören, okuma yazması olmayan Tuva insanları, o ayın durumundan nasıl bir yağış olacağını, karın yağacağını, rüzgârın eseceğini veya havanın güneşli olacağını belirlermiş. Günlük veya yıllık takvimler ortaya çıktıktan sonra, ailenin büyüklerinin aya bakarak havanın nasıl olacağını tahmin etme gelenekleri ortadan kalkmıştır.

Eski yılın geçtiğini, yeni yılın geldiğini Tuvalar ayların adlarıyla karşılarlar:

<i>Aynıñ çaazı ünüp keldi,</i>	Ayın yenisi doğup geldi,
<i>Buura deg çıł erte berdi.</i>	Buğra gibi yıl geçiverdi.
<i>Aynıñ çaazı çurtta keldi,</i>	Ayın yenisi çıkıp geldi.
<i>Bodagan deg çıł keldi.</i>	Deve yavrusu gibi yıl geldi.

<i>Sań salıp baraalgañar.</i>	Kutsayıp, adayınız,
<i>Çajıg çajıp çüdüñer.</i>	Saçı saçıp, tapınız.
<i>Aydıñ ay, çüdüp tur men.</i>	Aydınlık aya tapıyorum,
<i>Aydıñ ay, algap tur men.</i>	Aydınlık aya yalvarıyorum.

Tuva insanı aya tapınmıştır. Ayı kötülememiştir.

3. Göğü Kutsallaştırma

Eski Tuvalar göğü “hayırakan” diye adlandırılmıştır. Burada “hayırakan” “ilk”, “ön” anlamındadır. İnsanın yaratılması inancına göre Tuvalar göğü “ata” olarak görmüştür. “Gök-atom” terkihi buradan doğmuştur. Eski Tuvalara göre canlıların var olmasında göğün kendine has bir yeri vardır. Ak gökte “Azarlar” ve “Hoorlar” adlı topluluklar yaşarlar. Tuva Şaman geleneklerine göre kökeni gökte bulunan Azarlar veya Hoorlar adlı topluluklara dayanan Şamanlar en güçlüleridir. Bu yüzden Şaman alkışlarında gök en önemli kahramanlardan biridir.

Gök insanın atasıdır. Göğün meyvesi ak damlalardır. Bu damlalar yer anaya düşünce hayat olur. İnsanın var oluşunda göğün büyük etkisi olmuştur. Bu yüzden Tuva insanı eskiden beri göğe tapınmıştır.

Göğe tapınma çeşiti şekillerde olabilir. Sabah çayının üstü mavi göğe saçılır ve dua edilir. Korkutucu gök gürültüsü olduğunda, ağaca ak bez parçasından bağlanır ve göğe yalvarılır:

Gök Tanrı, affet!

İnsanın isteklerinin olması için “Gök Tanrı yerine getirsin!” diye dilek eskiden beri kullanılır. Gök bazen de kutsandır. Bir örnek verelim:

Çöön-Hemçik ilçesinin Höndergey köyünde Sat Şirtek adlı bir Şaman yaşıyorumuş. Güzel günler geçirip, akşamları ormana çıkıp gökyüzünü kutsuyormuş. Ormanda bulunan ağaçların içinden güzel bir melez ağacını seçerek onun dibine yiyecekler, dallarına ak bez parçaları bağlarmış, Şirtek Şaman gökyüzünü kutsadığı zamanlar yağmur yağmaya başlarmış.

Gökyüzünü ve yeryüzünü konu alan bilimsel araştırmalar var. Çincece gök yüzüne “Yan” denir ve er kişinin parlak ve verimli tohumu anlamındadır. Çincece yer “İn” olarak adlandırılır ve kadının karanlık ve verimli tohumu anlamındadır. Çinlilerin söyledikleri özetlenirse; gökyüzü erkeği, yeryüzü ise kadını temsil etmektedir.

Gök ve yeri konu alan en tanınmış araştırma D.Saprik’in eseridir.

Tuva halk edebiyatı ürünleri içerisinde, gökyüzünü konu alan Şaman alkışları büyük yer kaplar. Bunun yanında halkın özdeyişleri, efsaneler de var. Komünist sistem zamanında Şamanlar çeşitli şekillerde yok edildiğinden, onların bu konudaki alkışları bir plâna dayalı olarak derlenememiş ve Tuva kültürünün bir cevheri daha ortadan kaldırılmıştır.

4. Yeri Kutsallaştırma

Yeryüzüne tapınma Tuva kültüründe eskiden beri var olmuştur. Yeryüzü ile Tuva insanının kutsal, tarihî ve atadan miras kalan inançlarını yansıtan ilişkileri bulunur. Yeryüzünün yuvarlak olduğunu günümüz gençleri bilmektedir?

- Yeryüzü nedir?

Tuva'nın ilçelerini gezerken karşılaştığım ihtiyarlara bu soruyu sormuştum. Aldığım cevaplar çok çeşitli oldu. Bu cevaplarda Tuva insanının diğer akraba topluluklarla olan kültür ilişkileri de açığa kavuşuyordu. Bunları buraya özetleyerek alıyorum:

Yeryüzü güneşin sabah doğup, akşam olunca battığı yerdir. İnsanın doğduğu yer yeryüzü ile gökyüzü arasındadır. İnsanoğlu yeryüzüne bağlıdır. Çünkü doğduğu zaman göbek bağı doğduğu yere gömülmüştür.

Yeryüzü insanoğlunun dokuz kuşaktan beri yaşadığı yer. Bu sebeple “atalarımızın yurdu” denir. İnsanın ata yurdu ayla, güneşle eş değerdedir. İnsanoğlu doğduğu yeri kötüleyemez. Çünkü orası atalarının yattığı yerdir.

Yeryüzü, bu gökyüzünün altında nehirler, dağlar, ovalar ve çadır yerinin bulunduğu yerdir. Yeryüzü olmazsa insanoğlu yaşayamaz. Ormanda geyik besleyenler ormanlarını kutsayıp yaşarlar. İnsanoğlunun ata yurdundan kıymetli ne vardır.

“Yer anam!” sözü Tuvaların yeryüzüne ettikleri duadır. Çadır yeri, doğulan yer, eski yurt yerleri, ihtiyarların cesetlerinin gömüldüğü yerler, avlanılan ormanlar, otlaklar, ekin ekilen tarlalar hep “Yer” adlı kutsal kelimeyle karşılaşılır. “Yer” insanın anasıdır. Bu yüzden kutsal saydığı yerlere Tuva insanı yalvarır.

Yeryüzüne saygılı olma yeni nesillere öğretilirken, onların toprağı sevmeleri ve onunla bir bütün olarak yaşamayı öğrenmeleri sağlanır. Tuva insanı kutsal yerlere vardığında saçısını saçarak yalvarar ve alkış tutar.

Gök atam, yer anam.

Gök ile yer Tuva insanının inançlarında baba ve anne gibi hayırlı olarak algılanır. Günümüzde yeryüzüne gösterilen saygı ortadan kalkmıştır. Bunu yeniden eski hâline getirmemiz gerekir.

5. Suyu Kutsallaştırma

Eski Tuva geleneklerinde suyun “sahip”i vardır. Atalarımız su hakkında kutsal sözler söylemişlerdir. Eskiden kutsal görülen şeyler 1940’lı yıllara kadar devam edegelmiştir.

Su başı, kaynak sular, dereler, çaylar, büyük nehirler, göller Tuva insanınca “su” olarak bilinir. “Deniz” kelimesi Tuva destanlarında geçer, gerçekte Tuva yurdu denizle bağlantılı değildir.

Su başlarının kutsanmasının eskiden beri Tuva inançlarında bulunduğunu ihtiyarlardan derlediğimiz materyallerden anlıyoruz:

“Su başı yeryüzünün nabzıdır. Herhangi bir kimsenin kışlağının veya yaylasının yanında su başı varsa, o insan çok zengin olur. Su başına rastlayan insan sudan üç avuç içerek, üç defa dua ederse yolu ak olur.

Suyun sahibi vardır. Su gece gündüz akar. Su başı gündüz fısıldanır, o zaman onun sahibi güneşten saklanır. Su başı gece çağlar. O zaman sahibi ortaya çıkarak konuşur. Su başı kirletilirse, sahibi kızdırılmış olur. Suyun sahibini kızdıran kişinin kolu bacağı eğilir. Bu sebepten su başı kirletilmez, ona saygı gösterilir.”

6. Aşıt'ı Kutsallaştırma

Aşıtlara Tuva insanının kutsal inancı vardır. Aşıtlar “eelig” (sahipli)’dir. Tek parti döneminde bütün inançlar yok edilmesine karşılık, ihtiyarlar aşıtı kutsama geleneğini unutmamışlardır. Atlı bir insan aşıt üzerine geldiğinde atından mutlaka iner. Dağın “sahibi”ne ak yemeğinden sunar, duasını eder. Daha sonra aşıtta bulunan taş yığınları üzerine dikilmiş ağacın bir koluna bez parçasını bağlar, sigarasını yakarak bir müddet dinlenir.

Acelesi olan insan aşıtta geldiğinde atından iner. Dağ sahibine duasını ettikten sonra, atının kuyruğundan kılı keserek taşların üzerinde bulunan kuru ağacın bir koluna bağlar. Aşıda gelen insan taş kümesinin içine mutlaka bir taş bırakmalıdır. Yanında bulunan yemeklerden bir parça taş yığınının yanına bırakılır. İçeceklerden dua eşliğinde bir miktarı saçılır.

Aşıda gelen kişi dağ sahibine bir alkış okur:

<i>Höndergeyniñ art kırı!</i>	Höndergey'in aşıt üstü!
<i>Hölgem mungaş, ünüp keldim.</i>	Binitime binip, çıkıp geldim.
<i>A'dımdan düşkeş, yöreelim saldim.</i>	Atımdan inerek, duamı ettim.
<i>Ak oruumnu oruktadım, hayırankan.</i>	Ak yolumu geçtim, Tanrı!
<i>Kök deerimniñ adaanda sen.</i>	Mavigökatında sen.
<i>Hözünnüg çerimniñ kırında sen.</i>	Verimli topraklarımın üstündesin.
<i>Çortkan a'dımga çovag çol bolzun.</i>	Yol alan atım yorulmasın.
<i>Çoraan bodumga hala çok bolzun.</i>	Giden vücudum yorgunluk duymasın.
<i>Bediñ teptip, hayırankan.</i>	Yükseğine çıktım Tanrı!
<i>Berimçeñni diledim, hayırankan.</i>	İyiliğini diledim, Tanrı!
<i>Savaniñ bayın çajıp turmen, ulug art.</i>	Kabımın zenginliğini saçıyorum, ulu aşıt.
<i>Salım-çayaanni bürgetpe, ulug art.</i>	Talihini yok etme, ulu aşıt.

<i>Ulug arttıñ bediii sen sen.</i>	Ulu aşıdın yükseği sensin.
<i>Uzun hemniñ bajı sen sen.</i>	Uzun nehrin başı sensin.
<i>Uzun oruum kızırıp kör.</i>	Uzun yolumu kısalt.
<i>Ulug üülem çoğutçup kör.</i>	Büyük yazgımı uygun düşür.

<i>Ulug Höndergeyim, örşee.</i>	Ulu Höndergey'im bağışla!
<i>Ulug Tandım, örşee</i>	Ulu zirvem bağışla!
<i>Ulug artım, örşee.</i>	Ulu aşıdım, bağışla!
<i>Ulug eezi, örşee!</i>	Ulu sahibi bağışla!

“Aşıt aşılırsa, hayatın bir zorluğu atlatılır.” diye atalarımızın sözü var. Atalarımız aşıt üzerinden ağaç kesmemişler, çiçek yolmamışlardır. Özellikle 1945 yılından sonra Tuva’da aşıtarda bulunan binlerce ziyaretgâh (taş yığınları) bozulmuştur. Bundan maksat Tuva’da eski inançları bütünüyle yok etmektir.

Aşıtlara tapınma, yalvarma ve dua okuma atalarımızın en eski inançlarını yaşatmak demektir.

7. Ayıyı Kutsallaştırma

Tuva halkının eskiden kalan sözlerinde ayıya “hayırakan”(Tanrı) veya “burgan”(burkan, Tanrı) denir. İhtiyarlardan derlenen malzemeler esas alınacak olursa Tuva halkının ayıyı “Tanrı” olarak görmesi, avcılıkla hayatın devam ettirildiği, ayın, güneşin, Yedigir’in keşfedildiği zamana rastlamaktadır

Şamanların emrindeki iyi ve kötü ruhların, cinlerin, şeytanların yaşadığı dağlar “Hayrakan” veya “Burgannıg” olarak adlandırılmıştır. Erzin sınırları içerisinde ve Çöön-Hemçik rayonunun Çadaana ilçesi yakınlarında “Hayrakan” adlı dağlar bulunmaktadır. Gerek bu dağlarla ilgili, gerekse doğrudan ayıyla ilgili pek çok efsaneler ortaya çıkmıştır.

Rus bilim adamı G.N. Potanin şunları yazıyor:

“Ulug-Hem (Büyük nehir) ve Kaa-Hem (Küçük nehir)’de yaşayan Uryan-haylar (günümüzde Tuvalar)’da şu inançlarla karşılaştık: İki tane “Hayırakan” vardır. Birisi gökyüzünde bulunur ve gök gürültüsünün çıkışını sağlar. Buna “Hayırakan-Kuday (Hayırakan Tanrı) denir. Diğer “Hayırakan” ise yerde yürü-

yüp, ormanda yaşayan ayıdır. “Ulu Hayırakan” terkihi ise gökyüzünde güneş ve ayla komşu olarak yaşayan “Tanrı”yı karşılamak için kullanılır.

Tuva’ya gelen etnograflar, cograflacılar, seyyahlar, satıcılar ve dil araştırmacıları “Hayırakan” (Burkan)’a tapınmayla ilgili pek çok malzemeyi yüzyıl öncesinden derleyip yayımlamışlardır. “Hayırakan” olarak adlandırılan yerler Tuva halkı için en kutsal görülen yerlerdir.

İnsanoğlu akıllıdır. Çok eskiden ayı hayırakan, Kurbustu’da Azarlar yurdunda yaşamış. Daha sonradan yeryüzüne inmiştir. Ayının huyu insana benzer. Bu sebepten ayının adı doğrudan söylenmez. Benzetme yoluyla ayıdan bahsedildiği anlaşılır.

Çok eski zamanlarda yeryüzünde Çılbıga adlı, insan etiyen, insan kanı içen bir kişi yaşamış. Çılbıga bütün insanları yemiş, sadece ihtiyar bir karı koca kalmış. Çılbıga acıkınca ihtiyar karı kocayı yemek için çadırlarına gitmiş. Çılbıga’yı gören karı kocadan her biri bir yöne kaçmış. Ormanın içine doğru kaçan koca değişerek ayı oluvermiş. O günden beri ayı, insan gibi akıllı bir yaratık olmuştur. Karısı günümüzdeki Ulug-Hemçe (Yenisey’e) girivermiş ve lota balığı olmuştur. Kadın çadırdan çıkarken kaptaki yağı koynuna sokup, piposunu ağzına alarak gittiği için lota balığının burnu pipoya benzemektedir ve karnı da yağlıdır.

Ayıya tapınma tarihin bilinmeyen zamanlarından kalan bir inançtır. Ayıdan putların bulunması bunun için bir işarettir. Güçlü Şamanların evinde ayıdan put mutlaka bulunur.

Eskiden Tuvalar ayıyı putlaştırmışlar. Bu sebepten “Örşee Hayırakan” (Bağışla Tanrım) (Burada kullanılan “Hayırakan” kelimesi hem Tanrı hem de ayı anlamlarına gelmektedir. E.A.) derler. Tuva insanı ayının adını onu Tanrılaştırarak söylemektedir. Tuva insanı herhangi bir belâdan kurtulmak için de yukarıdaki sözleri söyler.

Günümüz gençleri ayıyı kutsal görmedikleri için kâğıda onun resmini çizmekte, taşlardan ayı heykeli yapmaktadır. Eski kültürümüzde sadece güçlü Şamanların evinde küçük ayı heykelcikleri bulunmuş.

8. Yedigir'i Kutsallaştırma

Eski Tuvaların inançları Kurbustu Hayırakan veya Kurbustu Burkan ile bağlantılıdır. Eski Tuvalar göğü Kurbustu Hayırakan, Kurbustu Haan olarak adlandırıp tapınmıştır. Gökyüzünde bulunan ay, güneş, yıldızlar atalarımızın kültüründe masallarda, destanlarda sıklıkla geçer.

Tuva insanı sabahleyin pişirdiği çayın üzerini Üstüü Hayırakan'a veya bizim üzerimizde duran Deer Burkan'a saçar:

<i>Tos deerim, örşee!</i>	Dokuz göğüm, bağışla!
<i>Doaan burganım, örşee!</i>	Dolaan Tanrım, bağışla!
<i>Aldın hünüm, örşee!</i>	Altın güneşim, bağışla!
<i>Aydıñ ayım, örşee!</i>	Aydın ayım, bağışla!

İnsanoğluna faydalı olan şeylerin Dokuz Gök, Dolaan Tanrı, ay, güneşten geldiğini düşünen insanın, bunları kutsallaştırması yukarıdaki mısralardan açık olarak anlaşılmaktadır. Burada önemli olan "Dolaan Burgan" diğer bir adıyla "Çedi Haan" (Yedigir) yıldızıdır. İhtiyarlardan derlediğimiz bilgilere göre Yedigir yıldızı, eskiden yeryüzünde yaşamış yedi oğlandır. Yedi oğlan gökyüzüne uçup çıkmıştır. Bu yedi oğlanla ilgili efsane şöyledir:

Yer ve gök oluştuğu, insanoğlu yeryüzüne geldiği zaman imiş. Bir karı kocanın yedi sarı başlı (saçlı) oğlu varmış. Karı koca çadırlarında ölüp kalmışlar. Bir ahır dolusu yıldı bozkırda kalakalmış. Tan atarken kardeşler kavga etmişler. Hiç kimse yıldı'nın yanına gitmek istemiyormuş. Ağebeyin sözünü kardeş, kardeşin sözünü ağabey dinlemiyormuş.

Büyük kardeş.

- Yıldılarımız geceyi nasıl geçirdi? Git bak demiş.
- Ben büyüğüm, iş yapmam diyerek küçük kardeşi çadırında oturmuş.

Daha sonra büyük kardeş bir küçüğüne:

- Yıldılarımız geceyi nasıl geçirdi? Git bak kardeşim demiş.
- Ben büyüğüm, benden küçük baksın diye cevap vermiş ve çadırında oturup kalmış.

Yedi sarı saçlı kardeş birbirleriyle inatlaşarak çadırlarında otururken gökyüzüne doğru uçuvermişler. Yedigir olup gökyüzünde kalmışlar. O zamandan beri yedi kardeş, Yedigir olup bir arada bulunsa da birbirleriyle hiç konuşmazlarmış.

Bu efsaneden “insanların akrabalarıyla aralarını açmamaları gerektiği” öğüdü ortaya çıkmaktadır. Eski Tuva şarkılarında Yedigir’le ilgili olanları da vardır.

<i>Çedi-Haan dep Dolaan-burgan</i>	Yedi Han adlı Dolaan-burgan
<i>Çerde tur be, deerde turbe?</i>	Yerde midir, gökte midir?
<i>Çerivistiñ urugları</i>	Yurdumuzun çocukları
<i>Çetçe turbe, mendi tur be?</i>	Yeterli mi, huzurlu mu?

9. Sütü Kutsallaştırma

Bazı gelenekler unutulsa da, bazıları unutulmamıştır. Sütü kutsama geleneği bu unutulmayan gelenekler arasındadır.

Süt ak renklidir ve Tuva insanı onun kendisine en faydalı şeylerden biri olduğuna inanmıştır. “Süt gibi temiz insan” sözü kalbinde kötülüğü olmayan, insanlara faydası dokunan kimseler için kullanılır. “Sütle dolu kova devrilmez, mutluluk kaybolur.” Bu sözde ise sütün hem kutsallığı vurgulanmakta, hem de sütün zenginliğin işareti olduğu belirtilmektedir.

Yeryüzünde ak ile kara var olduğundan beri insanın hayatında iyilikler ve kötülükler ortaya çıkmıştır. Gökyüzünün öfkesini süt geçirir. Bu sebepten Tuva geleneğine göre süt yere dökülmez. Gök gürleyip şimşek çakmaya başladığında süttün saçı saçılır. Böylece yıldırım çakmasının önüne geçilmiş olur.

Akşamleyin ve gece çadırın içerisinden dışarıya süt çıkarılmaz. Çıkarılırsa emzikli kadının sütü çekilir.

Sütle dolu kazan ocağın üzerinden devrilirse oymak, otlak kuru kalır. Süt dolu tencere devrilirse, insan kötü bir ölümle ölür. Sütle dolu kabın yanına ninem bize yaklaştırmazdı.

Süt! Ak süt! Tanrı içeceği süt! Tuva insanının ak sütü saçıp yalvarma inancı eskiden beri var olagelmıştır. Bundan sonra da devam edecektir. Tanrısına süt saçan kişi, çocukluğunun sağlıklı, tok yaşamasını diler.

Son yıllarda onuncu sınıfı bitiren kızlar bile süt sağmayı, süttten peynir yapmayı bilmiyorlar. Süte gösterilen saygıyı unutmuşlar. Atalarımız malı besleyip, sütünü sağıp ondan en güzel yiyecekleri elde etmişler.

“Süte saygılı olunuz!” sözü mal besleyiniz, zengin yaşayınız demektir. “Süt dökme, karnın acıkır.” sözü mal beslemezsın aç kalırsın demektir. Atalarımız süte karşı saygılı olmuşlar. Bu geleneği devam ettirmeliyiz.

AKT. YARD. DOÇ. DR. EKREM ARIKOĞLU